

Két hazában egy igazsággal

A hat esztendeje, 1977. március 23-án elhunyt Szalatnai Rezső ma is időszerű publicisztikájait a *Ma* közre Nemzet és emlékezet című most indult sorozatában *Két hazában egy igazsággal* címmel a Magvető Könyvkiadó. A jeles tanár, író, irodalomtörténész, műfordító, publicista, könyvtáros – 1964-ben az irodalomtudományok kandidátusa fokozatot is megszerezte – életének első felét a két világháború közötti Felvidéken – akkori közkeletű nevén, Szlovenszkon – töltötte, s aktív részese volt az ottani magyar szellemi életnek. Az emlékezet –, s ezt gyakran tapasztaljuk – néha túlságosan feledékeny, ezért szükséges és hasznos volna feleleveníteni Szalatnai Rezső pályáját, ám egy recenzió terjedelmi lehetőségei között nem tehetjük.

A tanulságokkal teli, s egyfajta kárpát-medencei sorsot is példázó életpálya egyes szakaszait jól tükrözi a közelmúltban *Két hazában egy igazsággal* címmel megjelent kötete, amely publicisztikájának legfontosabb darabjait adja újra – immár összegyűjtve – közre. A kötetet gondozói két részre tagolták: az első, nagyobb felében a *Kisebbségben és igazságban* című fejezete alatt Szalatnai 1938 és 1948 között írt cikkeit jelentették meg, úgy, ahogy azok 1970-ben, külön kötetben a pozsonyi *Madách Könyvkiadónál* már napvilágot láttak. Népből, nemzetből, közép-európai összefüggésekben gondolkodik ezen írások szerzője. Vezérlő elve a humaniz-

mus, más népek megértése, tisztelete, s konok hit a kultúra közvetítő szerepében, amely utat nyit a más népekhez való közeledéshez is. „*Tíz különös, páratlanul nebez, megpróbáltató évben*” – írta Szalatnai e cikkeket, mint a kötetrész pozsonyi kiadásának most újraközölt előszavában említette. Később az előbbiekhez azt is hozzáfűzte: „*Roppant nagy tévedés, ha valaki netán azt hiszi, hogy a múlt eltüntetésével dolgozik helyesen a jövőért. Múlt nélkül nincs jövő. A rombolók műveltsége sivár és hideg, mint egy tűzjal. A humanizmus nem kisebbiti a nemzetet, abogyan a fasizmus rikácsolva hirdette. Az emberiség naggyá teszi a nemzetet, főként a kis nemzetet, s a nemzeti kisebbséget*”.

S valóban, Szalatnai Rezső valamennyi írása a magyarok, szlovákok és csehek, a Duna-medence népeinek elvszerű együttműködését szorgalmazta, s szorgalmazza ma is. S nemcsak ezt, hanem meggyőződéssel hirdette az értelmiség összefonódásának szükségességét a munkásosztállyal és a parasztsággal. A kötet első írásainak születési ideje vértolulások esztendő, 1938: márciusban Hitler bevonul Bécsbe, szeptemberben Münchenben feldarabolják Csehszlovákiát, s hamarosan megszűnik a pozsonyi *Magyar Újság*, hasonlóan a többi itteni, s a prágai magyar lapokhoz. Mindössze kettő maradt meg: az egyik, az *Egyesült Magyar Párt* napilapja, az *Új Hírek*, a másik egy bulvárlap,

az *Esti Újság*. Az utóbbiból *Somos Élemér* – Szalatnai hajdani diák-társa, s Mórícz Zsigmond kalauza híres szlovákiai körútján – igényes, realista, az emberi és nemzeti fejlődéséget mindig szem előtt tartó lapot formált. Színszlovák városokban nagyobb példányszámban vették meg, mint a szlovák lapokat. Szalatnai, a Magyar Újság 1938 szeptemberi megszűnése után, kilenc hónapig nem írhatott cikkeket. 1939 májusában került az akkor már következetes antifaszizmust hirdető *Esti Újsághoz*, s a kötetben 1941-ig szereplő írásait mind itt publikálta. Szalatnai Rezsőt cikkeiért két ízben – 1940 márciusában, majd 1941 novemberében, másodjára *Peéry Rezsővel* együtt – a fasiszta szlovák politikai rendőrség rövid időre letartóztatta, s csak a szlovák írók közbenjárására szabadultak ki. Fogásában írta a megdöbbentő *Vasárnap*, illetve *Csempészett ceruzával* című cikkeit. Az egyik szlovák börtönőr ugyanis kettétörte a tinta-ceruzáját, s a rácson átnyújtotta Szalatnainak: tessék írni. Éjszaka papírt is vitt neki, sőt a börtönben írt cikkeket eljuttatta az író feleségéhez. „*Ilyen őszinte emberek táplálták hitemet a szlovák–magyar barátság elérésére*” – írta töretlen meggyőződéssel. A fasiszta pozsonyi kormányzat előbb korlátozta az *Esti Újság* oldalszámát, majd többször egymás után elkobozta a lapot, s végül betiltotta. Szalatnai hónapokig megint nem publikálhatott, 1942-ben a pozsonyi *Toldy Kör* évkönyvében, s a *Magyar Néplap* című hetilapban jelentek meg az írásai.

Szalatnai Rezső minden sorából a haladó gondolat, a humánus sugárzik. Így van ez akkor is, amikor „a dunai élmény költője”-ként írt *Győry Dezsőről*, a két világháború közötti csehszlovákiai magyar líra egyik legjelentősebb alakjáról, vagy

Adyt, a *Sarló* egyik zászlaját, *Babits* egyetemes emberiségét idézte. A német veszélyre figyelmeztetett *I. István* királyunk halálának 900. évfordulóján. S az olvasónak akkor sem volt nehéz párhuzamot találni a történelem és a jelen összefüggései között, amikor az 1849-es szabadságharc 90. évfordulóján a következőket írta: „*Szülőföldünk minden halottja, s minden múltbéli emléke eleven erőként azonos velünk. Nincs nagyobb ellenfele a szétbontó szenvedélyeknek, a szlovákot a magyar ellen üző rosszindulatnak, mint a halottak néma, de rendületlen tanúsága*”. S így tette időszzerűvé *Hunyadi Mátyást* születésének 500. évfordulóján: „*Nemcsak a magyar nép szívében él, de él a szlovák szívében, a szerbnél, horvátnál, a románnál, mindenkinél. Az igazságot, az országépítő okosságot ezek a népek mind Mátyással fejezik ki, akár csak a magyar ember. Ez a mi közös örökségünk, Mátyás öröksége a Duna partján. Okuljatok belőle, magyarok és nem magyarok*”. Szalatnai 1942 karácsonyán került az *Esti Újság* utódjához a *Magyar Hírlaphoz*, 1944 végéig ez volt az egyetlen magyar nyelvű napilap akkor Pozsonyban. A címfeje szerint *Esterházy János* földbirtokos, a politikailag Horthy-függvény, a *Szlovákiai Magyar Párt* elnöke volt a lapvezér, aki azonban Szalatnai szerint, kezdettől távol állt a fasisztustól, s „elfogadta a Magyar Hírlap íróinak lelkiismeretét”. Így jelenhetett meg a lapban 1943 augusztusában Szalatnai híres cikke, *A nemzet nem azonos* címmel, amely *Fábry Zoltán* szerint „felkavarta egész Szlovákiát”. Az olasz kapituláció bizonytalan napjai idején az írás sikeresen átcsúszott a cenzúrán. „*A nemzet* – írta Szalatnai – *nem azonos sem a szenvedélyesekkel, sem az önző, gyáva üzér-*

kedőkkel. A nemzet egy ideig türi a szenvedélyeket. Aztán lerázza. Az életnek végre is józanságra, mértékletességre, hagyományokra, bizton-ságra, békére, épülésre van szüksége." Mindez természetesen úgy, hogy a közös múlt, a sors és a ha-gyományok által összefonódott népek kievickéljenek abból a zsákut-cából, amelyet az első és a máso-dik világháború épített számukra. „A Kárpátok és a Duna népei – hangsúlyozta Szalatnai – saját múlt-juk és jelenük révén meg tudják ér-teni egymást, ha akarják. Erre kell ma felkészülni szellemi, gazdasági és társadalmi téren egyaránt, kinek-ki-nek a maga tájékán, s egymást ke-resve, s egymásnak bizalmat előle-gazve, mint régen. Terveket és gon-dolatokat csinálnak rólunk a bada-kozó felek, csináljunk terveket ma-gunk is és készítsük elő a tervek megvalósulását." Mindennél fonto-sabb tennivaló (írta másutt): el kell oszlatni a ködöt a Duna felett, mert nem láthatók a népeket összekötő hidak! A köd felszállására azonban a csehszlovákiai tájakon még évekig várni kellett.

A felszabadulás utáni évekre el-némult a magyar szó Csehszlovákia-ban, a magyar nemzetdarab kollek-tív bűnösként került ítélszék elé. Szalatnai Rezső ebben a helyzetben budapesti lapokban jelentette meg írásait, gyakran bravúros módon jut-tatva el azokat a magyar főváros-ba. „A sors – írta –, melynek fa-siszta júriái ellen önzetlenül, számi-tás nélkül, belső meggyőződésből, ösztönös elszántsággal és a népek testvériségének érzelmeivel barcol-tunk, éppen rajtunk, szlovákiai ma-gyarakon állt bosszút. A kollektív büntetés, mely az ártatlan és védte-len magyarságot érte ebben az or-szágon (ti. az 1945–1948. közötti polgári Csehszlovákiában) erkölcsi-leg visszataszító, s megrázóan ki-

ábrándító volt". Írásai 1948-ig zö-mében az áttelepített és áttelepítend-ő szlovákiai magyarok budapesti hetilapjában, a *Sándor Dezső* szer-kesztette *Új Otthonban* jelentek meg. S 1948 júniusában a csehszlo-vák hatóságok Szalatnai Rezsőt és családját is áttelepítették Magyar-országra. A szlovákiai magyar nem-zetiség megpróbáltatásairól tudósító szenvedélyes hangú cikkei, megdöb-bentő és kikerülhetetlen kordoku-mentumok. Nem meglepő hát, hogy a szlovákiai magyar szellemi élet legnagyobb alakja, Fábry Zoltán gyakran idézett Szalatnai írásából *A vádlott megszólal* című, 1946-ban keletkezett és két évtizedig csak kéziratban terjedt emlékiratá-ban. Szalatnai Rezső ezen írásai az ottani és akkori magyar sors nél-külözhetetlen forrásai.

A kötet második részében *Nem-zet és emlékezet* címmel az író hát-rahagyott olvasónaplóját és elmélke-déseit gyűjtötték egybe a szerkesz-tők. Színvonaluk – éppen műfajuk következtében – nem egyenletes, jó néhány közülük azonban „mini-esszé”-nek tekinthető. Ezen írások-nak is közös vonása –, mint Sza-latnai egész életművének – a nép-ben, nemzetben, kárpát-medencei, sőt egyetemes kitekintésben való gondolkodás, szóljanak akár kultú-ránk jeles alakjairól, *Tinóditól Mó-riczig*, vagy a szomszéd népek azon kiválóságairól, akik, gyakran kör-nyezetük ellenére, sokat tettek népe-ink barátságáért, összefogásáért. Hi-szen nem kevesebből volt és van szó ma is: „A fokozatosan emelke-dő nemzeti tudat a szabadság, egyenlőség, s emberség érzelmeiből táplálkozik. A nemzeti kultúrák fej-lődése Európa jelentős részében egy-bekapcsolódik a szocialista integrá-cióis folyamattal. Éppen ezért dön-tő jelentőségű a szocialista államok-ban a torzítás nélküli nemzeti, tör-

téneimi tudat és a nemzeti műveltség magabiztos, élményszerű fejlesztése, közvélemény-alakító szerepe”.

Szalatnai Rezső önmagáról írta: „Két hazában egy igazsággal ál-

lok”. Sorsfacsaró évek sora sem tudta soha megtörni. Következetes kiállása, konok jövőhite méltó a nemzet emiékézetére. (Magvető)

BOTLIK JÓZSEF

